

Skriv vidare!

Bokförlaget En bok för alla vänförening bedriver mellan hösten 2013 och våren 2014 ett läs- och skrivprojekt kallat "Skriv vidare", som har tagit fasta på den nära kopplingen mellan läsande och skrivande. Barnen har läst en valfri bok ur En bok för alla utgivning och sedan skrivit en fortsättning, en ny historia med samma huvudperson eller samma historia ur en ny synvinkel – det vill säga fanfiction.

Läsandet och skrivandet pågick under hösten och juryn går nu igenom de mer än 900 bidrag som har kommit in. Det är tydligt att uppgiften stimulerade både läsandet och det kreativa skrivandet! Många roliga idéer och tidstypiska texter och bilder har skickats in och det är en grannliga uppgift för juryn

att välja ut det femtiotal bidrag som ska tryckas i den antologi som ska bli resultatet. Texterna väcker också många tankar kring barnens språk och medievärld.

Förutom antologin med barnens texter ska En bok för alla ge ut en metodbok, som förhoppningsvis kan stimulera lärare och bibliotekarier att utveckla denna form av kombinationen läsande och skrivande. Att fanfiction är inspirerande för barns kreativitet finns det också många exempel på på nätet! Håll utkik efter antologin och rapporten framåt vårkanten! Projektet genomförs med bidrag från Kulturrådet.

Lena Lundgren, projektledare – lena.a.lundgren@gmail.com

Läsning för bildning och demokrati

Ingrid Atlestam

Hur har synen på läsning förändrats sedan början på 1900-talet?
Ingrid Atlestam använder Göteborgs stadsbibliotek som exempel för
att åskådliggöra hur urvalsprocesser och målsättningar har förändrats
från Schartuismen till New Public Management.

Unikt och allmängiltigt

Den stränga schartuismen, som såg världslig läsning som synd, är en förklaring till att Göteborg inte hade församlingsbibliotek. Detta tillsammans med alla donationer ledde till en unik bibliotekshistoria. Även folkrörelsebiblioteken konkurrerades ut av det Dicksonska folkbiblioteket, där ABF-biblioteket tidvis var inrymt, för att sedan bli en filial i det kommunala biblioteksnätverket några år innan nedläggning.

Det unika i Göteborgs bibliotekshistoria gör många, i sig generella mönster och värderingar, extra tydliga och därför intressanta som exempel på folkbibliotekens och bibliotekarirollens ideologiska rötter. Det visar sig att det till stor del, bortsett från gudsfruktan, är samma värderingar och diskussioner som idag präglar biblioteken även om ordval och språkbruk är annorlunda. Om detta är en skrämmande eller glädjande upptäckt tål att tänka på? Klart skrämmande är att dagens växande klyftor och ökande krav på, och behov av, välgörenhet påminner om situationen för drygt hundra år sedan.

Fattiga och rika

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet skedde stora sociala och politiska förändringar i Göteborg. Industri och handel expanderade, befolkningen mångdubblades och kringliggande småkommuner inorporerades. Detta ledde till arbetslöshet, trångboddhet, fattigdom och spritmissbruk, vilket skapade en marknad för välgörenhet. Vid sekelskiftet hade nästan tio procent av befolkningen understöd från fattigvården och många fler levde nära svältgränsen utan att vara bidragsberättigade. Göteborg är en från början segregerad stad. De allra fattigaste stadsdelarna var Haga, Redbergslid och Majorna. Utvecklingen ledde till en fruktan hos överklassen, som runtom i Ryssland och Europa kunde se sina gelikar förlora makt på ett mer våldsamt sätt. Så skriver doktor Charles Dickson 1867:

Uti varje samhälle utgör arbetsklassen alltid det största antalet individer, och den representerar en stor makt, välsignelsebringande der den understöddes av bildning och sedlighet, men fruktansvärd der den inte hvilar på dessa säkra grundpelare. Det land är mycket att beklaga hvarest arbe-

Foto: "Göteborg Stads Folkbibliotek" av Metro Centric, <https://secure.flickr.com/photos/16782093@N03/9144534473/>. (CC by: <https://creativecommons.org/licenses/by/2.0/>).

tarne kommit till insigt om sin makt när de förenar sig, utan att på samma gång hafva nått den grad av upplysning, som erfordras för att begripa, att det allmännas väl är liktydigt med den enskildes, och att gudsfruktan och laglydighet utgöra den säkra borgen för såväl samhällets som den enskildes trygghet och välstånd.

Robert Dicksons stiftelse

Överklassen bekymrade sig över bristen på bostäder och bildade Styrelsen öfver arbetarbostäder i Göteborg, med syfte att bygga billiga, trevliga och sunda bostäder "... innan proletärernas antal så ökas, och eländet stiger till den höjd, att det inte kan afhjälpas, utan blir ett ondt, som hotar samhällets lugn och säkerhet". Styrelsen fick en donation på 150 000 riksdaler av Robert Dickson. Enligt donatorn skulle hyresvinsten till nio tiondelar användas till nya hus och en tiondel till "... sådana nyttiga och behöfliga inrättningar, som afse arbetarklassens förmån och förbättring i gudsfruktan, sedlighet och kunskaper...". Vid Robert Dicksons död 1858

fick styrelsen ytterligare 180 000 och ändrade då namn till Robert Dicksons stiftelse.

Göteborgs folkbibliotekshistoria började vid Robert Dicksons stiftelses möte den 8 maj 1861. I protokollet står att "... hr. Edw. Dickson vid åtskilliga tillfällen omnämnt, att hans broder, brukspatronen James Dickson, hade för afsikt att inrätta ett "Folk-Bibliotek", hufvudsakligen för arbetareklassen...". Göteborgs Stads Folk-Bibliothek i Haga invigdes på nyårsafton 1861. James Dickson stod för bibliotekets kostnader till sin död 1873, varefter Robert Dicksons Stiftelse fick ansvaret och i enlighet med James Dicksons testamente uppfördes 1897 "en för biblioteket passande byggnad" vid Södra Allégatan, Dicksonska folkbiblioteket, nuvarande Allégården, Skandinavien's första folkbiblioteksbygge.

År 1861 startade även den verksamhet som idag är Göteborgs Universitetsbibliotek, och som fram till 1961 hette Göteborgs Stadsbibliotek och var kommunalt finansierad. År 1900 invigdes Stadsbibliotekets nya byggnad, nuvarande

Kurs- och tidningsbiblioteket på Vasagatan. Dessa båda imponerande bibliotekshus, skapade samtidigt av samma arkitekt och samma donatorer, geografiskt nära varandra, men var avsedda för skilda samhällsklasser. Lars Wählin var Stadsbibliotekets överbibliotekarie 1891–1927. Självklart blev han då inspektör för såväl folk- som skolbibliotek och läsrum, allteftersom dessa biblioteksverksamheter för de mindre bemedlade byggdes upp. Folkbiblioteken grundades och styrdes alltså av samhällets makthavande män för att uppfostra och disciplinera underklassens män och detta skulle göras av bildade lågavlönade kvinnor. Dessa första folkbibliotek blev mycket omskrivna i Göteborgspresen. Artikelförfattarna delar helt de värderingar som låg till grund för bibliotekens tillkomst. Man tror på läsningens uppfostrande och bildande effekt och att biblioteken bidrar till att minska supandet och andra mindre lämpliga sysselsättningar, samt skingra tankarna på den trista och tunga vardagen.

Nyttig läsning

I sin tioårsberättelse, 1872, kände sig bibliotekarie Reuter-skiöld föranledd att bemöta kritiska åsikter om vilka böcker som är ”läsvärda för folket” och formulerade ”några i korthet affattade anvisningar för att göra läsandet nyttigt och upplysande”:

Hvad nu grunderna för läsning beträffar, så måste vi erinra oss, att all läsning bör i främsta rum vara bildande och upplysande och sedan äfven i sig innebära njutning och uppmuntran. För att nu läsningen skall vara bildande och upplysande, måste den för det första icke vara planlös, hvilket den blir, då den ej är lämpad efter personens individualitet och kunskaper och ej står i öfverensstämmelse med hvad förut blifvit inhemtadt och erfaret. Den bör ej vara tanklös, hvilket den ofta blir, dels till följe av omåttlighet, hvarom vi nedan skola tala, dels till följe af den flyktighet, som tillhör eller som underhålles af så många och så olikartade intryck. Vidare bör aldrig något läsas, som man ej i minnet bibehåller, ty det finnes ingenting, som mera slappar själskrafterna än ett läsande, hvid hvilket minnet ej anstränges. Vi nämnde nyss omåttlighet, och sådan utmärker läsningen, när böckerna icke läses utan slukas, och när de läses för länge och för mycket...Det är oftast ej de som hafva läst mycket, utan de, som hafva läst väl, som äga förmågan att använda och draga fördel av det lästa i både andligt och lekamligt afseende. Omåttlighet i läsning försätter ofta tillfölje af det spännande innehållet själen i ett slags rus, som kan fullt jemföras med det, som framkallas af starka drycker. Liksom den, som med hela sin själ i dryckeslaget eller vid spelbordet, kan genomvaka en hel natt utan att känna den minsta slapphet, så kan äfven en ifrig romanläsare, kanske på en enda afton, sluka en hel roman, innan den uppkomna tröttheten röjer sig i nervretlighet, olust och förvirring. Rusets följder äro kända, den förslappning det efterlämnar, söker nya alltjemt starkare

retmedel; det lemnar alltid efter sig, om ofta upprepas, en dufvenhet och själströtthet, som aldrig kan försvinna. Vår tids människor hafva isynnerhet lystnad efter ytliga nöjen och förströelser, efter skandaler och brottmåls historier samt böjelser och dåliga tidningar och pikanta romaner med försmående af konstens och poesins enkla skönhet. Må vara, att detta till en stor del har sin orsak i tidsandan, men det får äfven sökas i den omåttliga och själsdödande läsning af medelmåttiga och dåliga böcker, hvilka äro de gödningsämnen, hvaraf denna förskämda smak spirar, hvilken smak just återigen just bidrager att framkalla tidens usla litteratur...Brådskanie, som allt i våra dagar, är äfven läsningen flyktig, besinningslös och oförständig. Många människor vänja sig vid att läsa till den grad flyktigt och fort, att det kostar dem den svåraste ansträngning att läsa något med reda och sammanhang. Vänjer man sig vid detta först, så förvärfar man sig lätt konsten att flyktigt och snabbt i tidningar och böcker se igenom saker, som, fastän af underordnad intresse, måste och bör läsas. Sedan vi nu i korthet nämnt, huru man icke skall läsa, återstår att med några ord omnämna, huru läsningen bör vara, när den skall lända till både upplysning och sann njutning. Man bör därför försöka uppgöra en bestämd plan för sin läsning och dervid isynnerhet först gå till sådana böcker, som afhandla ämnen, hvilka stå i sammanhang med lefnadsyrket, för att däri vinna så mycken erfarenhet som möjligt; sedan kan man öfvergå till något ämne, för hvilket man känner mest håg och fallenhet, men man bör då alltid söka för sig sjelf uppgöra en viss ordning, i hvilken man ämnar läsa, Den första bok man bör läsa, bör var en allmän öfversikt af det ämne, som skall studeras, hvarigenom en allmän öfverblick erhålles och bekantskap göres med det föresatta ämnet. Efterse först författarens namn och sök att om honom få all möjlig kunskap; läs sedan företalet och se, hur författaren sjelf uppfattat sitt ämne och börja därefter med första kapitlet. Om då det finnes något i stilen, i uppfattningen eller i framställningen, som ej är riktigt sant eller godt, så behöfver man ej fortsätta med läsningen, ty om man smakar på en butelj vin, så behöfver man ej dricka det hela för att finna att det ej är godt utan man afgör det genast.

Marias vision

Maria Larsen anställdes som föreståndarinna på Redbergslids bibliotek, landets första kommunala biblioteksfilial, då det öppnades 1902. 1905-1930 var hon föreståndarinna för Dicksonska folkbiblioteket. I den historik över folkbiblioteken i Göteborg, som Maria Larsen skrev till jubileet 1922 instämmer hon i de tidigare citerade tankarna av bibliotekets förste föreståndare Reuterskiöld. Hon avslutar sin bok:

Man har sagt att biblioteken äro de vuxnes skola – i skolan förvärfvar man läskunnighet – men den bevaras och underhålles i biblioteken. De äro träningsbanor för vår intelligens, dit vi går för att studera, dit vi gå om vi vilja ha någon praktisk upplysning, vare sig det gäller en lagfråga eller ett sätt att halvsula skor. Alla frågor – såvitt det står i mänsklig förmåga – skall ett bibliotek giva svar på. Därför får

man tillse, att inga luckor uppkomma i ett biblioteks olika avdelningar och att varje avdelning motsvarar tidens krav. Ej heller får i folkbibliotek litteratur kvarstå, som är missvisande, såsom en del föräldrade lagsamlingar och gamla upplagor. Bibliotekarien bör alltid följa med i tidens frågor och skall veta vilken litteratur, som behandlar dem - men han får sällan själv studera eller fördjupa sig i böckerna, ty det strömmar nya till allt jämt, hans påpasslighet måste jämt stå på hjälpenn.

Gent emot publiken måste han stå till reds med upplysningar - icke direkt, ty han är dock ej någon "fråga mig om allting", men med litteraturanvisningar och han måste känna till sitt bibliotek så väl, att han har en huvudkatalog i sin hjärna, ordning och systematiseringsförmåga fordras även.

Biblioteket står öppet för barnen, som i otaliga skaror strömma dit och öppnar för dem sagans underbara värld, det står till tjänst för de studerande, som vilja ha stoff för en kria eller ett föredrag, folkbildare, föreläsare ha där sin materialgård. Genom sina väl försedda skönlitterära avdelningar med såväl äldre som yngre litteratur lämnar det förströelse åt såväl äldre som yngre. Man kan fördjupa sig i vårt lands rika litteratur, som fått ålderns patina över sig, man kan se vad dagens diktare har att säga. Man kan, då man trött kommer från dagens arbete, gå in och få en tidskrift eller man tager hem en rolig bok efter sitt kynne.

Man kan söka gångna tiders kultur, man kan se hur tiderna växla och man erfar hur revolutionerna ha uppstått, vi kunna färdas med upptäckarglädje till främmande länder, vi kunna följa människoanden i dess spekulationer över liv och död och evighet, vi kunna finna naturföreteelsernas mysterier avslöjade.

För snillets ljus, för mänsklig verksamhet dröja vi i vördnad, bokens ord viskar så tyst i vårt öra, vi måste vara stilla inför oss själva, vi måste ha ro och stillhet omkring oss, då läslampan kastar sitt ljus över bokens blad.

Böckerna äro så försynta, där de stå slutna i rader, de tala först till våra sinnen, då vi kalla på dem, de pocka icke på gehör, men de viska så många visdomsord i vårt öra, de giva oss uppbyggelse, de förströ oss, när vi äro missmodiga.

När man kommer in i British Museums stora läsesal (världens största bibliotek i London), en stor kupolsal, gripes man av vördnad, det är så ljudlöst stilla, och här arbeta tusen hjärnor, och tiga i stillhet alla de andens skatter, som människohjärnan tänkt, sagt och skrivit, det är så tyst i hjärnans verkstad, betingelserna för allt vetande.

Av vördnad blottar man sitt huvud, då man inträder i en kyrka - ett tempel, som människorna rest som ett uttryck för sitt sublimaste känsloliv - med samma vördnad närma vi oss ej ett bibliotek, ty det har något av alldagens liv över sig - i synnerhet om tidningsdrakarna skymma individerna - men av vördnad bör man även här blotta sitt huvud, ty mer - än i ett trossamfund - ligga här alster, som uppstått av inspirationens glöd, av intelligensens möda och i känslors olika förtoningar. Det fordras blott att man tager en bok i sin hand, slår upp den och den talar till oss. Genom sekler kan en bok viska något till oss och vi finna ett gensvar i vårt inre. Så generellt är människans tanke- och känsloliv.

Tränga vi igenom tingens yta och se vad ett bibliotek innerst är - så är det värden av livets och mänsklighetens dyraste skatter - allas vår egendom.

Vi kunna hänföras av en talares ord eller en skådespelares sanna återgivande av en mänsklig karaktär, eller musikens toner kan stämma oss till harmoni eller höja oss till ett sublimt känsloliv, allt verkar för stunden och försvinner i minnets hav, - men boken är tyst och tiger till vi själva låta den tala - då har den mycket större räckvidd, den talar till oss genom sekler och siktar framåt till kommande generationer, dess tankar kunna ligga begravda, men kunna uppstå i förnyade gestalter och påverka tusende och tusende för att föra mänskligheten framåt till nya mål.

Med Geijers ord vill jag sluta denna lilla resumé:

Det bästa åt folket
eller uttytt

Den bästa litteraturen till alla!

... och så vidare

Det finns många ytterligare exempel på målsättnings- och urvalsdebatter och dokument i såväl Göteborgs bibliotekshistoria som i biblioteksvärlden i stort. Det allra senaste göteborgska inlägget, det om flytande bestånd, finns i bis nr 4, 2013. Skrämmande är att debattörerna anser sig behöva vara anonyma, vilket inte har varit aktuellt sedan början av 1970-talet. Vad säger det om en institution som ska försvara det fria ordet?

I den nya bibliotekslagens ändamålsparagraf fastslås:

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det

- demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens

- ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning
- samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.

Lägg därtill lagens krav på kvalitet och prioritering av vissa grupper. Plussa på med allt tal om och satsning på läsfrämjande arbete och vi kan se en modern ordknappare variant av Marias vision beroende på hur man tolkar och läser mellan raderna. Men när biblioteken styrs enligt New Public Management, det vill säga marknadsanpassas och ska leka företag, så är det varken lagens bokstav eller Marias vision som förverkligas, utan det gäller att maximera allt som går att mäta.

Kvalitet, andlig tillväxt, bildning och demokrati är omätbart men nödvändigt.